

ГРЧКИОТ АЛФАВИТ УПОТРЕБУВАН ВО МАКЕДОНСКИТЕ КНИЖЕВНИ ТЕКСТОВИ ВО ТЕКОТ НА ВЕКОВИТЕ

Харалампие ПОЛЕНАКОВИЌ, Скопје

Доаѓајќи од својата стара татковина во земјите што денеска ги населуваат Словените, при покрстувањето, кое секако траело подолго време, го примале, донекаде, и грчкиот и латинскиот јазик и, што е за нашиот моментен интерес најважно, грчкиот а л ф а в и т, односно латинската абецеда.

1

Прв конкретен податок за употребата на грчкиот алфавит кај Словените (и пред сè кај македонските Словени, дедовците и предедовците на денешниве Македонци) наоѓаме кај првиот енергичен бранител на словенската азбука, Црноризец Храбар. Во неговиот трактат »За буквите«, во самиот почеток, откако укажа на тоа дека Словените уште како пагани користеле разни црти и рески, додава дека тие: *Кръстиш се рѣки'скимъ писмѣны, ноу'жахоу се словѣн'скоу рѣчь бе оустроенѣ. нѣ како может се писати добрѣ грѣчьскимъ писмѣныи. Бѣ или живѣтъ или зѣло или црква или чаанѣ, или ширѣта. или ѣдѣ. или ѣдоу. или ѣноствѣ. или ѣзыкѣ и ѣна подбнаа сѣмѣ. и тако вѣше многа лѣта* (Проф. д-р К у й о М. К у е в, Черноризец Храбар, София, БАН, 1967, 205).

Од кажувањето на Црноризец Храбар се гледа, дека употребата на овие две туѓи писма траела долго време, додека Константин Филозоф не ја составил словенската азбука.

За жал, како што не ни е сочуван ниеден автограф на браќата Кирил и Методија и нивните ученици, исто така досега не е пронајден некој македонски (или било каков друг словенски) текст, што бил напишан со грчкиот алфавит пред времето на Кирил и Методија.

Но ние можеме да претпоставуваме за какви текстови можело да станува збор: веројатно, и пред сè, за такви, што имале практична примена во животот, разни забелешки за купување и продавање, за долгови и сл., можеби и некои црковни беседи или дури и некаков текст со богослужбен карактер.

Секако треба да се претпостави оти и по изнајдувањето на словенската азбука кај Македонците (и кај останатите словенски народи) продолжила и употребата и на грчкиот алфавит и на латинската абецеда, и тоа во текот на вековите до нашево време. Грчкиот алфавит го употребувале не само Македонците, туку и писмените претставници на другите народи, кои живееле на теренот на Македонија и на Балканот (Албанците, Ароманите и др.).

2

Додека употребата на грчкиот алфавит во поранешните векови била релативно поретка, за што ни сведочи фактот оти од теренот на Македонија, од кој потекнуваат на стотници томови разна богослужбена и друга литература, не ни се сочувани — или барем досега не се откриени — некои покрупни македонски (или било какви други словенски) текстови пишувани со грчкиот алфавит, зачестената појава на употребата на грчкиот алфавит во Македонија, за македонскиот јазик, и не само за него, станува поевидентна од времето по укинувањето на самостојната Охридска архиепископија, во 1767 година, кога се засилува грчката културна, црковна и книжевна пропаганда, кога започнува воведувањето на грчкиот јазик во богослужбата и кога во речиси сите градови на Македонија се оснуваат школи на грчки јазик и со грчка наставна и друга литература. Додека, до ова време, засега, нам ни се познати само неколку примери на употребата на грчкиот алфавит во користењето со македонскиот јазик, од укинувањето на Охридската архиепископија употребата на грчкиот алфавит и употребата на грчкиот јазик станува масова во Македонија, особено во јужните краишта на Македонија, каде грчкиот културен уплив

бил особено силен. За одбележување е фактот, дека во времето на македонската културна преродба, која настанува, главно, во шестата и седмата деценија на минатиот век, македонските интелектуалци, кои ги завршиле основните, средните, а некои и високите, грчки школи, — враќајќи се кон родниот јазик и пишувајќи на него, во прво време, поради непознавањето на словенската азбука, се користеле со грчкиот алфавит. Оттука во шестата-седмата деценија на минатиот век имаме голем број зачувани македонски текстови, пишувани на разни македонски говори, со грчки алфавит. Со исклучок на еден печатен македонски текст со грчки алфавит во текот на последните години од XVIII век, во текот на втората половина на XIX век, во Солун во печатницата на Киријак Држиловиќ, се печати едно евангелие на македонски јазик со грчки алфавит и еден службен текст, една државна наредба. До крајот на XIX век и првите години на овој век можеме да укажеме на чести појави на употреба на грчкиот алфавит и, доколку станува збор за XIX век, на сè повторни преведувања на богослужбени текстови од грчки на македонски јазик, при што, најчесто, е употребуван грчкиот алфавит. Грчкиот алфавит е употребуван, во ова време, и на разни записи и натписи, чинети на фрески и икони, и сл.

Покрај во богослужбените текстови, грчкиот алфавит е употребуван и во приватната пракса: при пишувањето трговски или други писма, при водењето трговски тефтери, при пишувањето црковни или школски беседи.

Случајов, школуваните Македонци во грчките школи, при пишувањето на својот мајчин јазик, да го користат грчкиот алфавит се протега до најново време. Тоа е забележено кај некои Македонци од Егејска Македонија, кои се преселиле во Америка или Австралија.

3

Не претендирајќи овдека да ги опфатам сите опишани примери на употребата на грчкиот алфавит во македонските текстови, ќе се задржам со неколку зборови на приказот на најкарактеристичните појави.

а) Колку што тоа мене ми е познато, најрана покрупна примена на грчкиот алфавит при бележењето на македонски лексички и фолклорен материјал претставува неодамна публикуваниот

»Македонски речник од XVI век«, што го обработиле и го напечатиле во изданието на Институтот за словенски студии во Париз проф. Андре Вајан и покојниот професор Чиро Џанели од универзитетот во Рим, 1958 (Un lexique macédonien du XVIe siècle par Ciro Giannelli... et André Vaillant, Paris, Institut d'Études slaves de l'Université de Paris, 1958, 8°, 70)

Во случајов станува збор за збирка од околу 300 зборови и реченици, запишани во Костурско кон средината на XVI век. Покрај зборовите и речениците, во овој најран познат запис со грчки алфавит на македонски текст, запишани се и неколку македонски лирски песни. Овие записи на народни песни претставуваат, веројатно, и најрано забележени народни песни кај Јужните Словени.

б) Од 24 мај 1711 година датира еден угравиран запис на една сабја од Битола. Во записот, даден на битолски говор, се изнесува историјата на сабјата, од која биле загубени многу христијани, а сега — во часот кога е угравиран записот — бидејќи дошла во рацете, веројатно, на некој ајдучки војвода, нека се држат злосторниците, кои »крадат христенски ќерки и невести« (А. П. Стоилов, Архимандрит хаджи Павел Божигробски, Софија, 1917, о. п. спис. »Общ подем«, I, 1917, 9—10).

в) Значаен пример на употребата на грчкиот алфавит за македонскиот јазик претставува »Четиријазичникот« — »Lexicon tetraglosson« на москополскиот даскал Даниил хаџи Михаили Адами, кој е објавен, веројатно, прв пат во Венеција 1794, и повторно пак во Венеција, 1802. Овој »Четиријазичник« — кој претставува само дел од книгата на Даниил »Isagogiki didaskalia« — содржи список на одделни зборови и цели реченици од секидневниот живот, дадени во четири колони: на грчки, аромански, албански и македонски (»вулгарика«, како е наречен македонскиот јазик) јазик. Покрај грчкиот текст и сите три други јазици се дадени со грчки алфавит. За историјата на македонскиот јазик ова дело на даскалот Даниил има големо значење, бидејќи тоа претставува прво дело печатено на новомакедонски јазик. Македонскиот дел от »Четиријазичникот« на даскал Даниил го претставува охридскиот говор од крајот на XVIII век. Преводот на македонски, од грчкиот оригинал, го направил, на молба на авторот на книгата, охридскиот поп Стефанија. Во славистичката наука на ова дело му е поклонето големо внимание и повеќе пати е издавано и со латинска и со кирилска транскрипција.

г) Знатен број примери на употреба на грчкиот алфавит со користењето на македонскиот јазик имаме во неодамна објавениот »Кодекс (Кондика) на црквата св. Георги в Струга«, София, 1964. »Кодексот« го приготвил за печат академик Иван Снегаров, кој имал можност и порано, во списанието »Македонски преглед«, да објави некои охридски текстови со грчки алфавит пишувани во неговата фамилија. Во врска со нашиов интерес, ја донесувам следнава мисла на Снегаров: »Кодексот« на црквата »св. Георги« претставува и слика на постепеното настапување на грцизмот во Струга при крајот на XVIII в. и во првата половина на XIX в. . . « Првиот запис во овој споменик, пишуван на струшки говор со грчки алфавит, е од 1818 година. Инаку од средината на минатиот век од Струга и Струшко најдени се евангелски текстови со толкувања, пишувани на струшки говор со грчки алфавит.

д) Од 1841 година сочувани се македонски (струшки) преводи од грчки јазик на неколку молитви (Оче наш, Вјерују, Богородице дјево и др.), пишувани со грчкиот алфавит од идниот познат преродбеник Димитрија Миладинов, еден од познатите браќа Миладиновци.

ѓ) Познавајќи ја ситуацијата во јужниот дел на Македонија во поглед на писменоста, во 1851 година, во Солун, во печатницата на Киријак Држиловиќ, беше објавено на македонски јазик со грчки алфавит »Каноние за селата битолски санки закон за чифлигарите и чифчиите што сет пот поела битолска«.

е) Во истата печатница во следната, 1852 беше објавен крупниот труд на македонскиот учител Павел Божигропски. Тоа е познатото Кониовско евангелие, превод од грчки на македонски со употреба на грчкиот алфавит. Проучувано е во науката.

ж) По печатењето на Кониовското евангелие, во Јужна Македонија, доаѓа до силен наплив на евангелски преводи од грчки на македонски јазик, при што, најчесто, се употребува грчкиот алфавит. Така од 1861 година е сочувано во селото Трлис, Неврокопско, едно евангелие пишувано на »мрвашки« говор. То е така нареченото Трлишко евангелие (Л. Милетич, Два български ръкописи с гръцко писмо, Български старини, VI, 1929).

з) Од ова време, 1856—1861 година би требало да е напишано со грчки алфавит материјалот — народните песни и др. — што браќата Димитрија и Константин ги собирале по Македонија и

Константин ги објавил во Загреб, со помош на бискупот Ј. Ј. Штросмаер, 1861, во познатиот Зборник. Имаме сведоштво од самиот бискуп Ј. Ј. Штросмаер дека еден од браќата, Константин, при средбата, во Виена, летото 1860, му го покажал ракописот од Зборникот од македонски народни песни, со молба да го помогне печатењето на истиот. »Tada su one pisane bile grčkim slovima. Ja mu uslied toga odgovorih: znaj me Miladinovu, ako misliš, da ti ja do izdanja tvojih pjesama dopripomognem, odreći se moraš za vazda tuđih pismena... pa prigrli pisma slavjanska... To je zaista on i obavio za vrijeme svoga bavljenja kod mene« (С. Јуринич, Џосиф Јурај Штросмаер, СБНУМ, XXII—XXIII, 1906—1907, I дел, 66—67). Транскрипцијата што ја извршил Константин за време на престојот во Гаково, последните месеци на 1860, ја потврдува изјавата на Штросмаер, бидејќи во печатениот Зборник останале многу траги од грчкиот алфавит.

и) Од 1863 година е преводот на Кулакијското евангелие, пишувано на јужномакедонски говор со употреба на грчкиот алфавит. Овој споменик го објавиле француските слависти Андре Мазон и Андре Вајан, Париз 1938.

ј) Голем број записи на народни песни и приказни се запазени и публикувани од заоставштината на Стефан И. Верковиќ. Тој имал соработници од разни страни на денешна Егејска Македонија и речиси сите му испраќале записи на народни умотворби пишувани со грчки алфавит. Дел од овие материали ги објавил С. Романски во Македонски преглед, а најголемиот дел — народната проза — бил објавен во Прага, во издание на Чешката академија на науките: »Lidové povídky Jihomakedonské«, 1932, во редакција на Петр Лавров и Јиржи Поливка.

Во науката се познати уште низа примери на разновидни материјали (реченици, народни песни, приватна кореспонденција и сл.), пишувани на разни македонски говори, при што е користен грчкиот алфавит.

4

При разгледувањето на прашањето за употребата на грчкиот алфавит од страна на Македонците кога пишувале на својот мајчин јазик, треба да се спомене и фактот, дека на истиот терен, и од истото време, имаме примери дека и Ароманците го користеле грчкиот алфавит, кога пишувале на своите аромански говори. Прв

е примерот со »Четиријазичникот« на даскалот Данил, а од средината на XIX век има неколку зборници од евангелски проповеди, пишувани на охридски-аромански, на струшки-аромански, при што е користен грчкиот алфавит. Охридскиот »Кодекс Димоња«, што го објавил Густав Вајганд е таков еден пример, а јас имам еден двојно поголем ракопис од Горна Белица (Струшко) пишувани во времето кога е пишувани и »Кодекс Димоња«.

5

Пишувајќи за долгата употреба на грчкиот алфавит кај Словените пред изнајдувањето на словенската азбука, Црноризец Храбар, укажува — какошто видовме од одломката што понапред ја донесов — на тешкотиите што се испречувале пред македонските (и воопшто словенските) луѓе, кога тие морале на напишат некој специфичен глас од словенскиот јазик за кој во грчкиот алфавит не постоела соодветна буква. Со полна возбуда тоа го прави Црноризец Храбар, укажувајќи на тешкотиите како да се означат словенските гласови: б, ж, ч, ја, ју и др. И како што неговите современици се снаоѓале, удвојувајќи по две букви од грчкиот алфавит, за да означат еден глас од словенскиот јазик, или комбинирајќи по две или повеќе грчки букви за да означат некој друг словенски глас, така постапувале и Македонците (и не само тие) во текот на вековите, и особено во последните два века, кога биле принудени да го користат грчкиот алфавит, а да пишуваат на свој јазик.

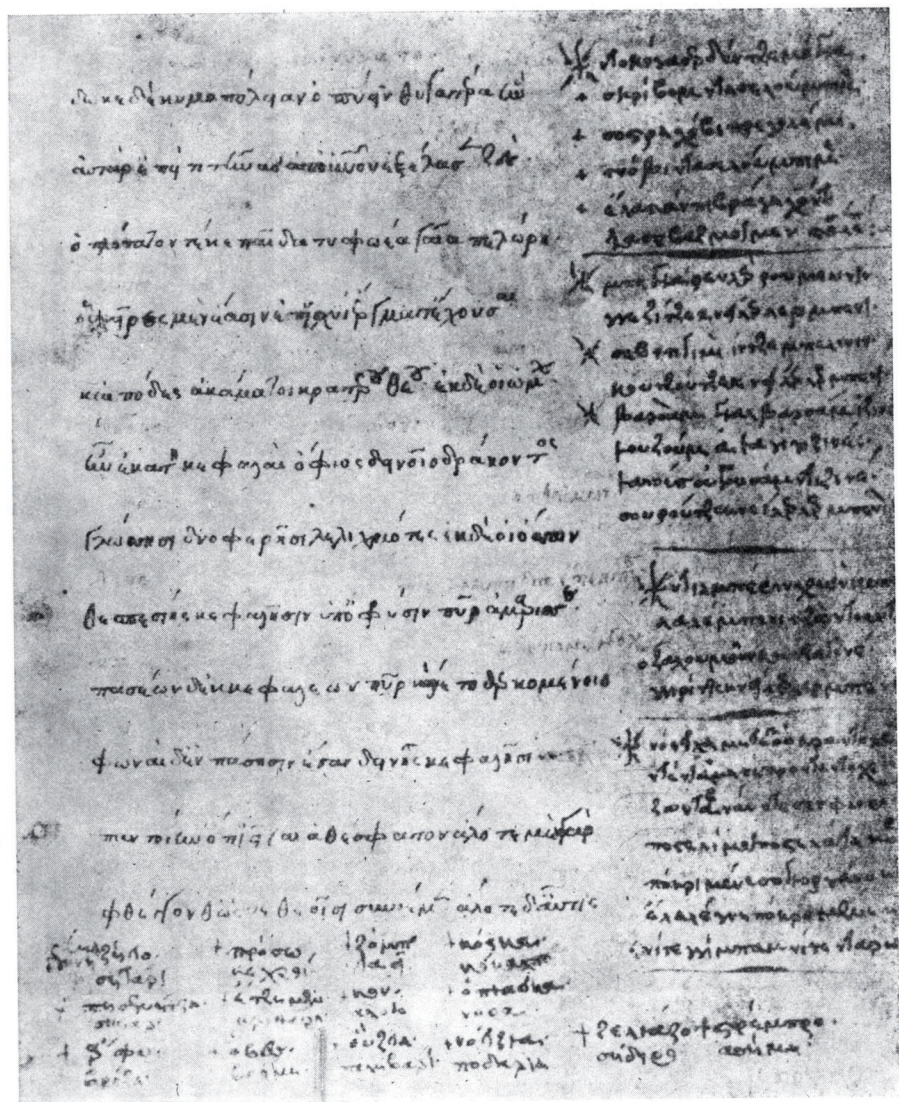
Покрај оваа општа карактеристика при означувањето на еден словенски глас со комбинации од грчкиот алфавит, констатирани се и некои суштествени одлики во поглед на обогатувањето на македонската лексика и на фразеологијата. Бугарскиот научник С. Романски, објавувајќи неколку македонски народни приказни од заоставштината на Верковиќ (Македонски преглед, IV-4, 107), забележува дека »Запишувачите биле многу опитни во пишувањето бугарски (= македонски) со грчко писмо, и дека на тоа се должела полната доследност во употребата на грчките букви за означувањето извесни бугарски (= македонски) звукови и звукови комбинации, со исклучок само при неакцентирани гласни, поради нивниот редуциран изговор. Очевидно е — додава Романски — дека во она време — шеесете години на минатото столетие — овој начин на пишување бил во полн ход...« И уште едно мисле-

ње на историчарите на македонскиот јазик: »Во јужна Македонија употребата на грчката азбука надвладува над употребата на кирилицата«, пишуваат Блаже Конески и Оливера Јашар-Настева во предговорот на одделот од книгата Македонски текстови од 10—20 век, Скопје, 1966, во кој објавуваат неколку примери на Текстови пишувани со грчка азбука. Како најзначајна карактеристика на овие текстови се истакнува следново: »во нив среќаваме, природно, поголем број грцизми, а влијанието на црквословенскиот е во нив слабо изразено, спротивно од она што го гледаме во нашата кирилска писменост од исто време.« И уште нешто. Со оглед дека луѓето, кои во средината на минатиот век преведувале црковни текстови од грчки на македонски јазик, тие »пристапувале кон градење на продуктивни наставки од народниот јазик (сп. живојавач)«.

6

Во врска со употребата на грчкиот алфавит при пишувањето на македонски јазик, во науката е прилично пишувано. По Црноризец Храбар кој прв воопштено говореше за таа појава кај Словените (се подразбира и кај Македонците), во поново време одделна студија на ова прашање му посветил познатиот македонски идеолог, рускиот славист Петр Д. Драганов, кој престојувал неколку години во Солун како професор во тамошната ексархиска (бугарска) гимназија, имал убава можност да го осети индивидуалното во македонскиот јазик во однос на другите јужнословенски јазици, и на самото место да се запознае со низа текстови, што во минатиот век биле пишувани на разни македонски говори со употреба на грчки алфавит. Студијата на П. Д. Драганов носи заглавие: Юго-славјанския книги и статьи напечатанния греческими буквами« и била објавена во Известія отделения русского языка и словесности Имп. Акад. наук, т. X, 1905, кн. 1, с. 324—334. Во студијата споменува неколку новинарски дописи објавени во бугарски весници од Цариград, што биле пишувани со грчкиот алфавит. Покрај тоа Драганов дава наслов на 6 дела пишувани на македонски јазик со грчки алфавити, започнувајќи од »Четиријазичникот« на Даниил и одејќи до едно евангелие од 1883 од Солун.

За прашањето на употребата на грчкиот алфавит со користењето на македонскиот јазик се интересирал и Ватрослав Јагич. Тој го замолил бугарскиот славист Љубомир Милетич за »Енциклопедия славянской филологии« да напише »мали чланак о покушајима да се пише бугарски грчким словима.« (Македонски

Сл. 1

Лист 137 од »Македонскиот речник« од XVI век. На маргините десно и долу текст од македонска народна песна и зборови од Костурско.

MAKEDONSKA ISKRA

αεροπλάνη σος πομοσσια να Ατηνσκητε ζζελατη σφουσβαχα σελατα ογγοπαλεσστη μπομπη δημοκρατισκατα βλαδα να παρηζανητε ζα δα σπαση ζζηβοττα να τσηβηλντο νασελενε, οσομπενο να ζζενητε η δετσοα σε πρενουδη δα γη πρεσελη δδ νασοδνητε δημοκρατησσεσκη δρζζαβη.

Δεμοκρατησση φροντ πο γραμοσ η δητσο στεςσε εβδ η νεποκορεν. Βσητσοκη Ηζγλεδη Μλεχα η σοςσεχα ζα εδνα πομπεδα να δημοκρατησσανα αρηηα νασ φασσηζαμο.

Νο πρεδατελοτο να Ηουγοσλαβη ραζβαλη βσητσοκη να νασοδνο-οσλομποδητελνατα αρηηα. Να 5 ηουλη 1949 γοδ. Πρεδατεληα τητο δολουσα τσοσστη οτ μοναρχο-φασσηκατα βσηηα δα μηνατ κρεσ Ηουγοσλαβσκα τερητορη η ατακονβατ δεμοκρατησανατα αρηηα δο γρηπο.

Σο τοβα πρεδατελοτο Τητοβση ουδρηα γολ νοσ δο γρηπο να γεροσκη Γρσκη η Μακεδονσκη νασοδ κοητο σε μπορεχα ζα δηατησκα σλαμποδα η δεμοκρατοση.

Σλεδ ποδλοτο πρεδατελοτο να Τητο, η νεγοδοτο πρεμηνβασ να στανατα να ημπερηαλησθητε, δεμοκρατισκατα αρηηα σε πρενουδη δα οτατατη φροντο. Οτ-σταλβανετο στανα οργανηζηρανο η ρεδοβνο, κατο μπορτοσητε μπεχα πρημηνατη οτ δεμοκρατησσηητε δρζζαβη. Φροντο να δητσο, Γραμοσ, Καμηακτισσαλαν η πο τεελα Γρτοση η Μακεδονηα πρεστανα δα σασσε-στουβα. Σλαβνατα Κρεδ κοητο οροση παληνατα κληνηηητε η στενητε να Γραμοσ-Βητσο, οσσε δηκα ζα ρηαληζηρανετο να ηδεητε ζα νασοδνα σλαμποδα.

Στο ζασστο νιε ια ιγδαβαιε οβασ δεκλαρατσια ι ποκωνβαιε τοελη Μακεδοντσι ι Μακεδονκι δο Αβοτραλια δα σε ομπεδνατ ζαεδνο σο νασ, δα σε νασεδατ ποδ οβεσσετονο ζναμε να Μακεδονο-Αβοτραλισκια Νασοδεν Σοηουγ ι πο τακοβ εδιν νασοσιν δα ιλγραδμε εδνα βσεναραδνα ι σαιροκο Δεμοκρατησσενα Οργανιζατσια να Μακεδοντσιτε δο Αβοτραλια Κοιατο κε μοζζι δα γαβορι οτ μμετο να τεελατα νασσα εμγροατσια.

ΜΑΚΕΔΟΝΤΣΙ Ι ΜΑΚΕΔΟΝΚΙ !

Νιε τουκα δο σλομποδνα δεμοκρατισσνα Αβοτραλια, ιμαμε βσητσοκη βζμολλνοσστη ι βσεκακβη πρaba δα σε οργανιζοσμε ι δα σε μπορεμε ζα πρabaδα ι ισιννατα, νιε τουκα ιμαμε πρaboτο δα ταρσομε νασσετο ι δα δοκαζζβαμε πρεδ τουκασοντο ομποσσετοδνο κοησημε νιε ι σστο σακαμε.

Ζα δα μοζζεμε νιε Μακεδοντσιτε δα σπετισαλιμε γορε σπομενατιτε ζζελανιε νηη νασρετ τρεμπα δα γασιλενε νασοσιτε βαρσκη σο Αβοτραλισκατα ραμποτνιτσοσεκα κλασα, Πρσφεσζουζιτε, Τρηητ ηουνισνς, μρολιουμπιδοτο δδβιζενιε, (Πις μουδμενι) βσητσοκη πρσγρεσβηνι Νατσιοναλνι γρουπι νουζζδατα ζα ποτεσνι βαρσκη σο ραμποτνιτσοσεκατα κλασα ε νεομπχοδιμα ζασστοτο σαμο βοδιτελιτε να μαμποτνιτσοσεκοτο, δδβιζενιε σε δοσσηνι δα σε μπορατ κακτο ζα νινιο νασοτ τακα ι ζα νασ. Νασσατα κορπερατσια σο πρσφεσσηουζιτε ε νουζζνα ζασστοτο

преглед, II 3, 25). Сугестијата на Јагиќа дадена во 1905 година Милетич ќе ја реализира подоцна, по првата светска војна. За македонските текстови пишувани со грчкиот алфавит има две статии на Трајко Стаматовски (Македонски текстови пишувани со грчко писмо, Нова Македонија од 6. VII. 1952 и препечатено во книгата Од историјата на македонскиот јазик, Скопје, 1952, 27—29) и од Христо Андоновски, Македонски текстови со грчко писмо, Културен живот, 1962, бр. 6, 42—44. Во обата случаја се разгледуваат спомнатите македонски текстови пишувани со грчкиот алфавит.

Одделно со прашањето на Зборникот на браќата Миладиновци (и другите фолклорни материјали припремани за тој Зборник) и пропустите сторени при транскрибирањето на материјалите од грчкиот алфавит на македонска кирилица пишувале: Мих. Арнаудов во предговорот кон третото издание на Зборникот на Миладиновци, Софија, 1942, стр. 78, X. Поленаковиќ во студијата »Илјада и една ноќ и нашите народни умотворби« (Македонски јазик, II-5, 102—113 и препечатено во книгата Страници од македонската книжевност, Скопје, 1969², 74—85 и Михаил Д. Петрушевски, За првобитниот текст на Зборникот од браќа Миладиновци (или за грешките при транскрипцијата од грчко писмо«, (Македонски јазик, 1952 и препечатено во Книга за Миладиновци, Скопје, 1962, 229—240).

←

Сл. 2

Дел од »Декларацијата за обединението на македонската емиграција« во Австралија, објавена во »Македонска искра« бр. 6 од 1952, Мелбурн. Декларацијата е пишувана на еден јужномакедонски дијалект.